

ประวัติวัดพระธาตุไฮสร้อย

วัดหลวงกลางเวียง หรือ วัดหลวงกลางเมือง เป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นและอุปถัมภ์บำรุงรักษาโดยกษัตริย์หรือเจ้าเมือง เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เพื่อเป็นศูนย์กลางจักรวาลของบ้านเมือง ในเมืองลองซึ่งถือเป็นเมืองขนาดกลางในล้านนามีการสร้างวัดหลวงกลางเวียงเช่นกันคือ “วัดพระธาตุไฮสร้อย” ปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านไฮสร้อย ตำบลปากกาง อำเภอลอง จังหวัดแพร่ เป็นวัดโบราณมีอายุไม่ต่ำกว่า ๗๐๐ ปี เป็นวัดหลวงกลางเวียงลองที่อยู่ตอนกลางแอ่งลอง ซึ่งร่วมสมัยกับวัดตรอกสลอบ (ร้าง) ซึ่งเป็นวัดหลวงกลางเวียงตรอกสลอบ ปัจจุบันอยู่ที่บริเวณสถานีตำรวจอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ที่อยู่ทางตอนใต้แอ่งลองและมีแม่น้ำยมไหลผ่านด้านทิศตะวันออกของเวียงเช่นเดียวกัน เวียงลองตรงบริเวณบ้านไฮสร้อยในปัจจุบัน ในอดีตเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองลองยุคแรก มีกำแพงคันดินสี่ชั้นและคูน้ำสามชั้น ล้อมรอบด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตก ส่วนด้านทิศตะวันออกมีแม่น้ำยมที่กว้างประมาณ ๑๐๐ เมตร และด้านทิศใต้มีห้วยแม่ลองเป็นปราการธรรมชาติ สันนิษฐานว่าเดิมกำแพงเวียงลองอาจมี ๑-๒ ชั้น แต่มีการก่อสร้างเพิ่มเป็นสี่ชั้นในสมัยญาเบิกชะจา (ญาหู่หิน) เป็นเจ้าเมืองลอง เพราะช่วงนี้ราว พ.ศ. ๑๙๙๔-๒๐๑๘ พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนาทรงทำสงครามกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์อยุธยา เมืองลองจึงเป็นเมืองหน้าด่านหรือเมืองกันชนของล้านนา ในขณะที่อยุธยามีเมืองพิชัยเป็นเมืองหน้าด่าน และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จฯ ขึ้นมาประทับที่ เมืองลองในช่วงนี้ จึงมีการสร้างคูน้ำคันดินอย่างหนาแน่น ภายในเวียงลองประกอบด้วย หัวเวียง เป็นที่ตั้งของวัดหลวงหัวเวียง (วัดหัวข่วง) โขงไชยผีมือง (พ่อเฒ่าหลวง, แม่นางแก้ว) ถัดลงมาในช่วงสนามหลวง กาดหลวง (ตลาด) คุ่มหลวงเจ้าเมืองและญาติวงศ์ กลางเวียง เป็นที่ตั้งวัดหลวงกลางเวียง (วัดพระธาตุไฮสร้อย) มีพระธาตุไฮสร้อยเป็นใจเมือง (สะดือเมือง) หรือศูนย์กลางเมืองลอง ซ้อนทับอยู่กับไม้ใจเมือง (ต้นไทรย้อย) ที่เป็นศูนย์กลางตามความเชื่อฝังเดิมอยู่ภายในวัด ซึ่งไทรย้อยต้นนี้เป็นไม้ใจเมือง จึงมีการให้ความสำคัญตลอดมา เช่น นำมาตั้งเป็นชื่อวัดว่า “วัดไฮสร้อย” (ไฮ-ต้นไทร, สร้อย-รากไทรที่ย้อยลงมา) หรือจากในจารึกท้ายคัมภีร์ใบลาน (คำส่อ) ของวัดพระธาตุไฮสร้อยพบว่า มักเรียกชื่อวัดหลากหลายตามสภาพแวดล้อมที่ตั้งกับต้นไทร เช่น “วัดพระธาตุไฮสร้อยกิ่งย้อยดอนแทน” “วัดพระธาตุไฮสร้อยดอนแทนริมยม” หรือ “วัดพระธาตุไฮสร้อยดอนแทนวังด๊ะคร้าว” ส่วน ทางเวียง เป็นที่ตั้งชุมชน และภายนอกเวียงทิศใต้เป็นป่าช้าและแดนประหาร เจ้าเมืองลองเท่าที่ปรากฏนามตามตำนานปกครองเมืองลองในยุคแรกนี้ เช่น ๑. พญาศรีภูกกัญญา (โอรสเจ้าเมืองเขลางค์นคร) ๒. พญาสถัมพหุลี (เจ้าสถัมพา) ๓. พญาพรหมกุลี ๔. พญาพุลิกะ (เจ้าผะหลิก, เจ้าผุหลิก) ๕. พญามธูร์สสะ (เจ้ามธูร์ส, บุตร ๔) ๖. พญาสุรมาลัยยะ (เจ้าสุรมาลัย, บุตร ๕) ๗. พญาเชิญเมือง ๘. พญาสิบสองเมือง (เจ้าสิบสองหัวเมือง, บุตร ๗) ๙. พญาเบิกชะจา (เจ้าจอมฝางหรือญาหู่หิน, บุตร ๘) และ ๑๐. พญาหัวเมืองแก้ว (พญาเมืองแก้ว)

วัดพระธาตุไฮสร้อยตามตำนานระบุว่า สร้างโดยพญาสุรมาลัยยะ (เจ้าสุรมาลัย) เจ้าเมืองลองหรือที่ตำนานเรียกว่า “เมืองศิริภูกกัญญาไก่เอ็ก” หรือ “เมืองเววาทะภาษิต” มีการสร้างพระธาตุไฮสร้อยไว้เป็นพระ

มหาธาตุกลางเวียง และก่อกำแพงแก้วแบ่งเขตพุทธวาสกับสังฆาวาสอย่างชัดเจน ภายในกำแพงแก้วเขตพุทธวาสมีพระธาตุไฮสร้อยเป็นศูนย์กลาง มีพระวิหารหันหน้าติดกับฝั่งแม่น้ำยมด้านทิศตะวันออก และมีพระอุโบสถอยู่ด้านทิศเหนือ ด้วยวัดพระธาตุไฮสร้อยเป็นวัดหลวงกลางเวียงลอง และพระธาตุไฮสร้อยเป็นพระมหาธาตุกลางเวียงลอง จึงได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองลองและชาวเมืองลองตลอดมา จนกระทั่งหลังสงครามระหว่างอยุธยากับล้านนาใน พ.ศ. ๒๐๒๐ พญาหัวเมืองแก้ว ชาวเมืองเชียงใหม่ เสนาบดีของพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังรายพระองค์ที่ ๙ (พ.ศ. ๑๙๘๔-๒๐๓๐) ได้ถูกส่งมาเป็นเจ้าเมืองลองแทนพญาเป็กชะจา อดีตเจ้าเมืองลองซึ่งถึงแก่อนิจกรรม จึงได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองมาตั้งมั่นชั่วคราวที่บ้านก่อนดอนหว่าน (บริเวณโรงเรียนบ้านห้วยอ้อในปัจจุบัน) สันนิษฐานว่าเนื่องจากเวียงลองเก่าได้รับความเสียหายจากสงครามระหว่างล้านนากับอยุธยาที่ยาวนานร่วม ๒๐ กว่าปี และห้วยแม่ลองเปลี่ยนเส้นทางน้ำตัดผ่านขึ้นมาทางเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร ปัจจุบันยังปรากฏเส้นทางน้ำเก่านี้เรียกว่า “ห้วยแม่ลองด้วน” การเปลี่ยนเส้นทางของห้วยแม่ลองส่งผลให้ในฤดูฝนเกิดน้ำท่วม ล้อมรอบเป็นเกาะขังผู้คนไว้ในเวียง ไม่สามารถเข้าออกเวียงได้นอกจากใช้เรือ และน้ำยังท่วมถึงบริเวณที่ราบนอกเวียงซึ่งเป็นที่นาปลูกข้าวและที่ตั้งหมู่บ้านต่างๆ ชาวเมืองกลุ่มใหญ่จึงอพยพขึ้นเหนือตามพญาหัวเมืองแก้ว บางกลุ่มอพยพไปทางทิศใต้บริเวณตำบลทุ่งแล้งในปัจจุบัน เพราะเป็นที่ดอนและใกล้พระธาตุแหลมลี พระธาตุขวยปู และพระธาตุปู่ดับ ส่วนกลุ่มข้าวัดพระธาตุแหลมลี บ้านปากแม่ควาย (บ้านแหลมลี) กลุ่มข้าฝูเมือง (ตระกูลฝูปู่ย่าพ่อเฒ่าหลวง) ดินจอรอบบ่อ (ผู้ดูแลรักษาบ่อเหล็ก) บ้านนาตุ้ม และหมู่บ้านเป็นที่ดอนอยู่แล้ว เช่น บ้านปากกาง บ้านร่องบอน ยังตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เดิม พญาหัวเมืองแก้วได้ตั้งมั่นชั่วคราวที่บ้านก่อนดอนหว่านอยู่ร่วม ๑๐ ปี เพื่อหาที่เหมาะสมเตรียมพร้อมกำลังไพร่พลและจัดเตรียมเสบียงอาหาร ในระหว่างนี้ได้พบชัยภูมิที่เหมาะสมสำหรับตั้งเวียง คือบริเวณเวียงเหล่าเวียง บริเวณบ้านนาหลวงในปัจจุบัน ซึ่งเคยเป็นเวียงบริวารของเวียงลอง บุรณะขึ้นใหม่เพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองลองยุคที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๐-๒๓๑๘) ภายหลังจากใน พ.ศ. ๒๓๑๘ พญาชื่นสมบัติ (ต้นตระกูล “ชื่นสมบัติ”) เจ้าเมืองลอง จึงย้ายมาตั้งศูนย์กลางเมืองลองจากเหล่าเวียงมาอยู่ที่บ้านฮ่ออ้อ (ห้วยอ้อ) และได้สถาปนาให้วัดพระธาตุศรีดอนคำ (วัดหลวงฮ่ออ้อ) เป็นวัดหลวงกลางเมือง โดยมีพระธาตุศรีดอนคำเป็นพระธาตุกลางเมืองของเมืองลองมาจนปัจจุบัน ส่งผลให้ภายในเวียงลองเก่านั้นแรกมีผู้คนอาศัยอยู่เบาบางและค่อยร้างไป เหลือแต่ผู้คนที่ตั้งหมู่บ้านอยู่รอบๆ เวียง เช่น บ้านนาตุ้ม (ใต้) บ้านปากกาง บ้านร่องบอน และบ้านปากแม่ควาย (บ้านแหลมลี) เป็นต้น เมื่อมีงานประเพณี (ไหว้) ขึ้นพระธาตุไฮสร้อยในเดือน ๔ ก็จะเป็นกำลังหลักในการแผ้วถางทำความสะอาดครั้งหนึ่ง จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๔๕ เมื่อล้านนามีการฟื้นฟูบ้านเมืองในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง พระเจ้ากาวิละ เจ้านครเชียงใหม่ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนองค์ที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๘) และเจ้านายเมืองนครลำปางได้นำกำลังขึ้นไปตีเมืองนครเชียงใหม่ ได้เจ้านายเมืองนครเชียงใหม่ ขุนนาง ครูบามหาเถระ ช่างฝีมือ และชาวเมืองนครเชียงใหม่ (ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศพม่า) ให้มาตั้งถิ่นฐานในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำพูน และเมืองนครลำปาง ซึ่งขณะนั้นเมืองลองเป็นเมืองขึ้นของเมือง

นครลำปาง (อำเภอลองโองไปขึ้นกับจังหวัดแพร่เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๔ และใน พ.ศ. ๒๕๐๑ แยกออกไปตั้งเป็นอำเภอวังชิ้น) จึงมีชาวนครเชียงใหม่บางส่วนเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วย กลุ่มที่เข้ามาเมืองลองนำโดยครูบาจ๋องสูงหรือครูบาจ๋องสูง จนทวโร พร้อมช่างฝีมือและชาวเมืองนครเชียงใหม่ โดยกลุ่มครูบาจ๋องสูงตั้งถิ่นฐานที่บ้านไฮสร้อย และพื้นที่วัดพระธาตุไฮสร้อยที่เคยร้างไปดังปรากฏในปัจจุบัน อีกกลุ่มตั้งถิ่นฐานพื้นที่วัดบ้านกาง (บริเวณบ้านร่องบอน) ซึ่งการเข้ามาพื้นที่วัดพระธาตุไฮสร้อยของครูบาจ๋องสูง ภายหลังท่านจึงได้เป็นเจ้าของอาวาสวัดพระธาตุไฮสร้อย สิ่งก่อสร้างในสมัยนี้ส่วนใหญ่จึงมีรูปแบบศิลปะเป็นแบบไทเขิน-ไทใหญ่ที่ปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน วัดพระธาตุไฮสร้อยเป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นตามคติวัดหลวงกลางเวียงของเมืองลองในรุ่นแรกของการสร้างบ้านแปงเมือง หรือถ้าไม่มีการสร้างเวียงที่มีคูน้ำคันดินเป็นศูนย์กลางการปกครองก็สร้างให้เป็นวัดหลวงกลางเมืองเหมือนเมืองลองรุ่นที่ตั้งศูนย์กลางอยู่บ้านห้วยอ้อ โดยแต่ละเมืองในล้านนา ทั้งเมืองพระราชธานี เมืองบริวารขนาดใหญ่ เมืองขนาดกลาง หรือเมืองขนาดเล็ก ล้วนมีคติรูปแบบการสร้างวัดหลวงกลางเวียงหรือวัดหลวงกลางเมืองที่คล้ายกัน ดังเช่นในเมืองเชียงใหม่มีวัดเจดีย์หลวงเป็นวัดหลวงกลางเวียง เมืองลำพูนมีวัดพระธาตุหริภุญชัยเป็นวัดหลวงกลางเวียง เป็นต้น

งานประจำปี : งานนมัสการพระธาตุไฮสร้อย